

Верховний
Суд

Зловживання процесуальними правами та надмірний формалізм: тонкощі судового тлумачення

Суддя Верховного Суду
Кандидат юридичних наук, доцент
Сакара Н.Ю.

Зловживання правом: тлумачення ЄСПЛ

Поняття «зловживання» у значенні статті 35 § 3 Конвенції слід розуміти у звичайному значенні відповідно до загальної правової теорії, а саме, як шкідливе здійснення права для цілей, відмінних від тих, для яких воно призначене. Відповідно, будь-яка поведінка заявника, яка явно суперечить меті права на індивідуальну заяву, передбаченого Конвенцією, та перешкоджає належному функціонуванню Суду або належному веденню провадження в ньому, є зловживанням правом на заяву. Суд також нагадує, що таке зловживання може полягати в меті, яку бажає досягти заявник за допомогою заяви, і зазначає, що «прикрощі прояву безвідповідальності та легковажного ставлення до Суду», що рівносильні неповазі, також можуть призвести до відхилення заяви через зловживання. Зрештою, Суд, орган, створений відповідно до Конвенції для забезпечення дотримання зобов'язань, взятих на себе Високими Договірними Сторонами щодо Конвенції, не може розглядати низку необґрунтованих та сварливих скарг, що створюють непотрібну роботу, несумісну з її реальними.

Petrović v. Serbia (dec.), no. [56551/11](#) and 10 other applications, 18 October 2011

Приклади зловживання правом на подання заяви в практиці ЄСПЛ:

- надання ЄСПЛ інформації, що вводить в оману, підробка документів, подача заяви від чужого імені тощо. Відповідно до пункту 6 статті 47 Регламенту ЄСПЛ заявники повинні інформувати Суд про всі обставини, що мають значення для заяви. Неповна, а отже, оманлива інформація є зловживанням правом на подання заяви, особливо якщо інформація стосується самої суті справи (*Larisa Viktorovna Kovaleva v. russia* (dec.), no. 56335/10, 23228/14, 13 October 2020, *Jian v. Romania* (dec.), no. 46640/99, 30 March 2004, *Drighout v. Netherlands* (dec.), no. 51721/09, 22 February 2011);
- ✓ вживання образливих слів, погроз, в тому числі на адресу держави-відповідача, її представників, ЄСПЛ, проте це не є безумовною підставою для визнання заяви непринятною (*Jula v. Romania* (dec.), no. 46167/09, 05 September 2017, *Rehak v. Czech Republic* (dec.), no. 67208/01, 18 May 2004, *Chernitsyn v. russia*, no. 5964/02, 06 April 2006);
- ✓ порушення вимог щодо конфіденційності під час дружнього врегулювання (*Mandil v. France*, no. 67037/09, 13 December 2013);
- ✓ сутяжницький характер заяви (тобто змістовно повторює скарги, за якими вже прийнято рішення) або не містить реальної мети (*Sergey Konstantinovich Vasylenko v. Ukraine* (dec.), no. 25129/03, 18 October 2011, *Livius Popovici v. Avstria* (dec.), no. 49598/07, 20 September 2011, *Bock v. Germany*, no. 11118/84, 29 March 1989);
- ✓ інші обставини: намагання заявника звертати увагу Суду та обґрунтовувати свою позицію обставинами, які є недоречними та не впливають на вирішення справи по суті, безвідповідальність та несерйозне ставлення до провадження в ЄСПЛ, зловживання привілеєм на адвокатську таємницю тощо (*Melnikov v. Ukraine*, no. 66753/11, 22 October 2020, *Georgian Labour Party v. Georgia*, no. 9103/04, 08 July 2008, *Moiseyev v. russia*, no. 62936/00, 09 October 2008);

Зловживання процесуальними правами та гарантії права на справедливий судовий розгляд

Непроможність державних органів ефективно протидіяти зловживанням процесуальними правами призводить до порушення державою пункту 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод.

Суд вважає, що національні органи теж в значній мірі вплинули на затягування провадження. Це, зокрема, стосується нездатності державних органів ефективно протидіяти перепонам, які умисно створював відповідач для руху справи. У зв'язку з цим Суд, на противагу Уряду, не може віднести на рахунок заявниці затримки, пов'язані з тим, що відповідач чотири рази заявив відвід суду, двічі заявляв клопотання провести додаткову судову експертизу і безліч разів не з'являвся до суду. Суд зауважує, що хоча національне законодавство не передбачає жодних спеціальних засобів проти цих тактик затягувань, суди мали в своєму розпорядженні достатній механізм для забезпечення присутності заявника в суді. Однак, з матеріалів справи не вбачається, що державні органи хоч раз розглядали можливість накладити штраф на п. М. чи провести розгляд справи у його відсутність. Так тривало до листопада 1999 року (тільки сказати, два роки та шість місяців після початку провадження), коли суд виніс ухвалу про привід відповідача, яка в результаті залишилась невиконаною, оскільки його місцезнаходження було невідомим.

Smirnova v. Ukraine, no.36655/02, 08 November 2005

Категорія «зловживання процесуальними правами» в науці цивільного процесуального права

Зловживання процесуальними правами – це протиправне, недобросовісне та неналежне використання учасником справи (його представником) належних йому процесуальних прав, що виражається у винних процесуальних діях (бездіяльності), які зовні відповідають вимогам цивільних процесуальних норм, але здійснюються з корисним або особистим мотивом, що спричиняє шкоду інтересам правосуддя у цивільних справах та (або) інтересам учасників справи, чи недобросовісна поведінка в інших формах.

Потрібно розмежовувати зловживання процесуальними правами та зловживання матеріальними (цивільними) правами. При зловживанні процесуальними правами суд має право залишити без розгляду або повернути скаргу, заяву, клопотання, позов чи застосувати інші заходи процесуального примусу. Натомість правовим наслідком зловживання матеріальними (цивільними) правами може бути, зокрема відмова у захисті цивільного права та інтересу, тобто відмова в позові

Постанова ВС від 03 червня 2020 року у справі № 318/89/18 (провадження № 61-128св19).

Зловживання процесуальними правами є процесуальним фактом, що підлягає доказуванню

➤ Очевидно, що суб'єкт цивільного судочинства свої цивільні процесуальні права повинен здійснювати відповідно до їх призначення, яке або прямо визначено змістом того чи іншого суб'єктивного права, або вочевидь випливає з логіки існування того чи іншого суб'єктивного процесуального права, тому процесуальним законодавством передбачено, що певні процесуальні дії можуть бути розцінені як зловживання процесуальними правами, якщо відбувається порушення умов реалізації суб'єктивних цивільних процесуальних прав.

Якщо подання скарги, заяви, клопотання визнається зловживанням процесуальними правами, суд з урахуванням обставин справи має право залишити без розгляду або повернути скаргу, заяву, клопотання (частини третя статті 44 України).

Суд зобов'язаний вживати заходів для запобігання зловживанню процесуальними правами. Притягнення особи до відповідальності за процесуальні зловживання повинно ґрунтуватися на доказах її вини. У випадку зловживання процесуальними правами учасником судового процесу суд застосовує до нього заходи, визначені цим Кодексом.

З огляду на викладене, факти процесуальних зловживань можна віднести до фактів, що доказуються в режимі процесуальних фактів, які включаються у загальний або локальний предмет доказування у справ.

Сам по собі факт існування на розгляді у судах двох тотожних позовів, що відповідно до пункту 4 частини першої статті 257 ЦПК України є підставою залишення одного з них без розгляду, ще не означає, що має місце зловживання процесуальними правами зі сторони позивача.

Постанова ВС від 23 листопада 2022 року у справі № 759/2532/22-ц (провадження № 61-10225св22)

➤ У вирішенні питання про визнання тих чи інших дій зловживанням процесуальними правами позиція учасника справи є важливою, але не вирішальною, оскільки законодавець відносить відповідні повноваження до виключної компетенції судів.

Постанова ВС від 05 квітня 2023 року у справі № 922/4278/21

Подання скарги на судові рішення, яке не підлягає оскарженню, не є чинним або дія якого закінчилася

- Повторне оскарження судового рішення суду першої інстанції за наявності не скасованої ухвали суду апеляційної інстанції про відмову у відкритті провадження у справі є зловживанням процесуальними правами.

Постанова ВС від 20 лютого 2020 року у справі № 682/3512/18 (провадження № 61-12908св19)

- Неодноразове звернення заявника із заявою про перегляд рішення за нововиявленими/виключними обставинами за наявності ухвал апеляційного суду про повернення аналогічних заяв, а також ухвали про залишення без розгляду заяви, яка залишена без змін постановою Верховного Суду, суперечить основним засадам (принципам) цивільного судочинства, а також його завданню, яке превалює над будь-якими іншими міркуваннями в судовому процесі, що свідчить про зловживання правонаступником ОСОБА_1 - ОСОБА_2 його процесуальними правами, та полягає у їх недобросовісному використанні. Подібна практика спрямована на свідоме порушення прав інших учасників судового процесу, суперечить вимогам статей 6, 17 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод стосовно права кожного на розгляд його справи судом упродовж розумного строку та недопустимість зловживання процесуальними правами.

Постанова ВС від 05 жовтня 2023 року у справі № 935/2232/19 (провадження № 61-8357св23)

Подання клопотання (заяви, скарги) для вирішення питання, яке вже вирішено судом, за відсутності інших підстав або нових обставин

➤ Суди встановили, що всі чотири скарги ОСОБА_2 мають ідентичне обґрунтування неправомірних дій державних виконавців, заявлені ідентичні за змістом вимоги щодо державного виконавця, скарги практично дослівно відтворюють одна одну; скарги всі містять однакові вимоги до державного виконавця та обґрунтовуються тими ж самими обставинами. Єдина відмінність скарг від 05 липня 2023 року та від 14 липня 2023 року полягає в тому, що в скарзі від 14 липня 2023 року по її тексту міститься посилання на подачу скарги від 05 липня 2023 року. Зі змісту скарги не встановлено нових підстав чи інших обставин, якими ОСОБА_2 обґрунтовує неправомірні дії державного виконавця.

За таких обставин, визнавши подання четвертої скарги на дії державного зловживання процесуальними правами, суди зробили обґрунтований висновок про повернення скарги.

Постанова від 22 липня 2024 року у справі № 2-641/11 (провадження № 61-17097св23)

➤ Звернення з апеляційною скаргою з підстав, аналогічних викладеним у попередній апеляційній скарзі, у задоволенні якої судом було відмовлено, є прикладом зловживання процесуальними правами та полягає у їх недобросовісному використанні, яке можна кваліфікувати через критерій відсутності серйозного законного інтересу, тобто легітимного прагнення до отримання певних переваг, передбачених процесуальним законом.

Постанова ВС від 04 листопада 2019 року у справі № 497/1094/15-ц (провадження № 61-33397св18)

➤ Апеляційний суд не врахував, що по кожній окремій апеляційній скарзі вчиняються окремо процесуальні дії, які передбачені для апеляційного суду. Подача нової апеляційної скарги, якщо це не заборонено ЦПК України, не є зловживанням процесуальними правами.

Передчасним є посилання апеляційного суду на те, що підстави, зазначені заявником для поновлення процесуального строку уже були предметом дослідження апеляційним судом, а відсутність посилань на нові підстави та обставини є зловживанням процесуальними правами, без надання оцінки тим обставинам, які зазначені заявником. Разом із тим, мотиви суду про те, що такі підстави вже були враховані судом у попередній ухвалі як поважні, навпаки спростовують передчасні висновки апеляційного суду про зловживання заявником процесуальними правами, та є встановленими обставинами про те, що останній пропустив зазначений строк саме з поважних причин.

Апеляційний суд взагалі не дав оцінку зазначеним у скарзі обставинам пропуску заявленого процесуального строку, і не зробив висновку про те, чи не був пропущений зазначений заявником строк на апеляційне оскарження рішення суду у зв'язку з порушенням процесуальних норм, допущених судом щодо строку виготовлення повного тексту рішення, направлення чи вручення його сторонам поза межами встановленого законом строку, і чи не є це поважними причинами й підставами для його поновлення.

Постанова ВС від 17 квітня 2019 року у справі № 751/7099/17 (провадження № 61-16959св18)

Заявлення безпідставного відводу або вчинення аналогічних дій, що спрямовані на безпідставне затягування чи перешкодження розгляду...

- Заявлення відводу вперше не може вважатися зловживанням процесуальними правами.
Постанова ВС від 12 лютого 2020 року у справі № 214/2502/16-ц (провадження № 61-12948св19)
- Неодноразове подання заяв про відвід з одних й тих самих підстав у разі, якщо попередні заяви визнані безпідставними.
Постанова ВС від 29 квітня 2020 року у справі від № 520/5083/16-ц (провадження № 61-47518св18)
- Неодноразове подання заяв про відвід судді (суддів) безпосередньо перед призначеними по справі судовими засіданнями, які обґрунтовані незгодою зі процесуальними рішеннями суду, внаслідок чого неможливо тривалий час провести розгляд справи по суті.
Постанова ВС від 02 липня 2020 року у справі № 760/4478/13-ц (провадження № 61-15124св19)
- Неодноразове подання заяви (скарги) різними учасниками судового процесу, однак, з одних й тих самих підстав не є зловживанням процесуальними правами, а є вчиненням дозволених процесуальних дій.
Постанова ВС від 11 вересня 2019 року у справі № 757/64933/17-ц (провадження № 61-5436СВ19)
- Неодноразове подання одним й тим самим суб'єктом апеляційної чи касаційної скарги, яка оформлена з одним й тим самим порушенням вимог чинного процесуального законодавства, та невиконання вимог ухвали про залишення скарги без руху може бути визнано зловживанням процесуальними правами.
Постанова ВС від 12 листопада 2020 року у справі № 530/1843/16-ц (провадження № 61-5869св19)

Подання декількох позовів до одного й того самого відповідача (відповідачів) з тим самим предметом та з тих самих підстав, або подання декількох позовів

- Подання позовів до судів різної юрисдикції за схожими предметом та підставами не може визнаватися зловживанням, якщо не доведено, що метою є затягування розгляду справи.

Постанова ВС від 02 вересня 2019 року у справі № 367/5934/17-ц (провадження № 61-35262св18)

- Позови, в яких один і той самий предмет та суб`єктний склад, однак, різні підстави не є тотожними, а тому їх подання не може розцінюватися як спроба маніпулювання автоматизованим розподілом судових справ.

Постанова ВС від 12 жовтня 2020 року у справі № 638/5565/18 (провадження № 61-3129св20)

Визначення «тотожності» позову та зловживанням процесуальними правами

Вказуючи, що позов у цій справі, є аналогічним з позовом у справі № 200/5642/15-ц, суд першої інстанції, з висновками якого погодився й апеляційний суд, не досліджував вимоги позовної заяви в зазначеній справі, оскільки така відсутня в матеріалах справи, яка переглядається.

При цьому, у справі № 200/5642/15-ц позовними вимогами було визнання кредитного договору від 18 жовтня 2007 року № ML-302/353/2007 недійсним, у той час, як у цій справі ОСОБА_1 просить суд визнати дії банку протиправними та зобов'язати його вчинити певні дії, тобто предмети позовів різні.

Більш того, якщо суд визнав, що позов є аналогічний іншому позову, то в цьому випадку наступають наслідки, передбачені пунктом 3 частини першої статті 186 ЦПК України, згідно з яким суддя відмовляє у відкритті провадження у справі, якщо у провадженні цього чи іншого суду є справа зі спору між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав.

Крім того, зазначаючи на стадії відкриття провадження у справі про те, що позов ОСОБА_1 є завідомо безпідставним суди не досліджували жодних обставин справи, не перевіряли подані докази.

Вказуючи, що тривалий розгляд цієї справи буде перешкоджати та штучно затягувати розгляд справи № 200/6686/18 за позовом АТ «ОТП Банк» до ОСОБА_1, ОСОБА_2 про стягнення грошових коштів за кредитним договором, суд послався на її зупинення до набрання законної сили рішенням у справі № 200/5642/15-ц.

При цьому, ні суд першої інстанції, ні апеляційний суд не навели належного обґрунтування, як розгляд цієї справи може бути затягуванням справи, розгляд якої зупинено до закінчення розгляду в іншій справі, не цієї яка є предметом перегляду Верховним Судом.

Крім того, статтею 188 ЦПК України передбачена можливість об'єднання позовів.

Отже, повертаючи позовну заяву на підставі положень статті 44 ЦПК України, без вирішення питання про відкриття провадження у справі та призначення її до судового розгляду, суд першої інстанції, з висновками якого погодився й апеляційний суд, фактично самоусунувся від розгляду позовної заяви ОСОБА_1.

Однак судові процеси повинні бути справедливими для усіх учасників процесу, ніхто безпідставно не може бути позбавлений доступу до правосуддя, що є порушенням права на справедливий суд, передбаченого статтею 6 Конвенції.

Дійсні норми ЦПК України не містять критеріїв визнання безпідставного або штучного позову, тому однозначно встановити вказане, без дослідження всіх обставин справи в їх сукупності, є неможливим.

Постанова ВС від 08 березня 2023 року у справі № 932/9466/21 (провадження № 61-11544св22)

Подання завідомо безпідставного позову, позову за відсутності предмета спору або у спорі, який має очевидно штучний характер

- Подання позову, підставою якого є правовідносини між іншими особами, за умови відсутності обґрунтування, що ними порушені права позивача, може визнаватися зловживанням процесуальними правами.

Постанова ВС від 23 жовтня 2019 року у справі № 686/2030/15-ц (провадження № 61-2645св18)

- Висновок про штучний характер позову не повинен ґрунтуватися на припущеннях суду і може свідчити про порушення прав позивача на судовий захист.

Висновок суду щодо штучного характеру позову, зроблений після тривалого часу перебування справи на розгляді в суді, є неправомірним.

Постанова ВС від 11 вересня 2019 року у справі № 757/64933/17-ц (провадження № 61-5436св19)

- Відмова позивача від позову, що обумовлена зміною власника об'єкту спору у зв'язку з його відчуженням після звернення до суду, що зумовлює необхідність зміни суб'єктного складу сторін у спорі, не свідчить про зловживання процесуальними правами.

Постанова ВС від 18 грудня 2019 року у справі № 741/1681/17 (провадження № 61-48179св18)

- Спір у справі, що переглядається, має штучний характер, направлений на створення преюдиційного рішення для справи № 522/23820/20, попри те, що в провадженні суду знаходиться спір про поділ майна, при вирішенні якого повинна бути з'ясована належність спірних майнових прав до спільного майна подружжя або ці майнові права є особистою приватною власністю одного з подружжя.

Враховуючи всі обставини справи, Верховний Суд визнає, що цивільний спір штучно створений з метою створення преюдиційного рішення для справи № 522/23820/20, попри те, що ОСОБА_1 не позбавлений можливості у справі № 522/23820/20, де він є відповідачем, спростувувати презумпцію спільності права власності подружжя на спірні майнові права.

Постанова ВС від 30 жовтня 2024 року у справі № 522/5894/22 (провадження № 61-16791св23)

- Позов військовослужбовця, який проходить службу за призовом під час мобілізації, про визначення місця проживання малолітньої дитини може бути кваліфікований як зловживання процесуальними правами, якщо встановлено, що його метою є штучне створення умов для звільнення з військової служби в особливий період, а не захист інтересів дитини.

- *Постанова ВС від 13 березня 2024 року у справі № 495/2284/23 (провадження № 61-17583св23)*

Необґрунтоване або штучне об'єднання позовних вимог з метою зміни підсудності справи або завідомо безпідставне залучення особи як відповідача (співвідповідача)

➤ Установивши, що будинок на АДРЕСА_1 не входить до складу спадщини після смерті ОСОБА_4 , оскільки він належить ОСОБА_3 на підставі договору дарування від 22 листопада 2006 року, суд першої інстанції, з яким погодився й суд апеляційної інстанції, дійшов правильного висновку про залишення позовної заяви ОСОБА_1 , ОСОБА_2 без розгляду на підставі частини третьої статті 44 ЦПК України, оскільки позивачами штучно об'єднано позовні вимоги з метою зміни підсудності справи з Куликівського районного суду Чернігівської області на Корюківський районний суд Чернігівської області, так як спору щодо вказаного будинку немає, а вимоги, у частині визнання за позивачами по 1/2 частини земельних ділянок відповідач визнає.

Постанова ВС від 19 листопада 2019 року у справі № 736/85/18-ц (провадження № 61-40124св18)

➤ Не є зловживанням пред'явлення вимог до кількох осіб та зміна предметної та суб'єктної юрисдикції, якщо на момент пред'явлення позову його юрисдикційність не була остаточно визначена.

Постанова ВП ВС від 07 серпня 2019 року у справі № 757/43800/18-ц (провадження № 14-309цс19)

➤ Обґрунтовуючи недобросовісність дій позивачки, відповідач вказує на звернення із цим позовом до Оболонського районного суду міста Києва, у якому працює чоловік позивачки, у зв'язку із чим суддями цього суду заявлено самовідводи та справу передано до Подільського районного суду міста Києва.

В оцінці доводів заявника щодо неврахування судами зазначених висновків, Верховний Суд вказує на те, що реалізація позивачкою передбаченого законом права на вибір підсудності відповідно до частини першої статті 28 ЦПК України не може розцінюватися як зловживання процесуальними правами чи підстава для негативних процесуальних наслідків, а отже, відсутні підстави для зменшення розміру оплати за вимушений прогуп при частковій вині працівника

Постанова ВС від 05 лютого 2026 року у справі № 756/4676/23 (провадження № 61-15315св25)

Види зловживань, які прямо не передбачені ЦПК:

✓ використання учасниками судового процесу нецензурної лексики, образливих і лайливих слів чи символів у поданих до суду документах і у спілкуванні з судом (суддями) та з іншими учасниками процесу;

Постанова ВП ВС від 13 березня 2019 року у справі № 199/6713/14-ц (провадження № 14-92цс19), від 07 листопада 2019 року у справі № 9901/324/19 (провадження № 11-632заі19), від 07 квітня 2021 року у справі № 9901/23/21 (провадження № 11-61заі21), від 08 липня 2021 року у справі № 9901/235/20 (провадження № 11-48заі21)

✓ вибірковість отримання процесуальних документів (*Постанова ВС від 04 листопада 2020 року у справі № 643/7807/13-ц (провадження № 61-19085св19)*), направлених судом, або умисне неотримання поштових відправлень із суду за умови, що отримувач достовірно знає, що ним подана скарга до суду (*Постанова ВС від 06 квітня 2020 року у справі № 732/1737/18 (провадження № 61-16176св19)*), неповідомлення суду про будь-які обставини, які можуть зробити неможливим отримання листа, або про можливу зміну свого місцезнаходження, відсутність інтересу до справи тривалий час, відсутність реакції на повідомлення суду на електронну адресу та за номером його мобільного телефону (*Постанова ВС від 13 січня 2021 року у справі № 199/7620/19 (провадження № 61-12590св20)*);

✓ надання суду квитанцій на підтвердження сплати судового збору, які вже використані в інших справах, заздалегідь розуміючи, що вони не будуть зараховані до Державного бюджету, а також наступне неусунення недоліків щодо належної сплати судового збору;

Постанова ВС від 03 листопада 2020 року у справі № 530/1630/18 (провадження № 61-6940св19)

✓ відмова від позову після виконання мирової угоди (*Постанова ВС від 04 березня 2020 року у справі № 712/13890/15-ц (провадження № 61-15953св19)*) або неодноразове подання заяви про затвердження мирової угоди на стадії перегляду ухвали про відмову у задоволенні такої заяви (*Постанова ВС від 30 січня 2020 року у справі № 744/880/19 (провадження № 61-18606ск19)*);

✓ за умови, що сторона знає про смерть іншої сторони у справі, де правонаступництво є неможливим, як і відновлення сімейних відносин, поведінка сторони, яка заявила після спливу значного проміжку часу про перегляд заочного рішення з формальних підстав;

Постанова ВС від 14 лютого 2022 року у справі № 2-4744/11 (провадження № 61-8159сво21)

✓ Подання апеляційної скарги з пропуском строку та із зазначенням у клопотанні про поновлення строку неправдивих відомостей про дату отримання судового рішення спрямоване на неправомірне отримання процесуального права на апеляційне оскарження поза межами встановлених законом строків.

Постанова ВП ВС від 10 вересня 2025 року у справі № 610/485/23 (провадження № 14-139цс24)

Застосування «неприємних» слів та зворотів не завжди є зловживання процесуальними правами

➤ Використання критичних висловлювань щодо судового рішення та називання судді «працівником суду» без нецензурної лексики, лайливих слів чи явно образливих висловлювань не є зловживанням процесуальними правами.

Ступінь допущеної позивачем критики на адресу суду першої інстанції не відповідає вжитим судом апеляційної інстанції заходам процесуального реагування, що полягають в позбавленні позивача передбаченого Конституцією України права на апеляційний перегляд судового рішення.

Постанова ВС від 14 січня 2026 року у справі № 146/561/21 (провадження 61-10633св25)

➤ У справі, яка є предметом касаційного перегляду, визнаючи подання заявниками апеляційної скарги зловживанням процесуальними правами, апеляційний суд мотивував свій висновок тим, що в апеляційній скарзі заявники, зокрема, зазначали:

- про неповажність складу суду, яка, на їх переконання, полягає в тому, що суддя Олійник М. Ю. не мав права розглядати заяву про забезпечення позову та не був уповноважений розглядати цю справу;
- що суддя Олійник М. Ю., за твердженням заявників, свідомо та умисно, з невідомих їм мотивів, заподіює істотну шкоду основоположним правам і свободам усіх членів їхньої сім'ї, грубо порушує їхні конституційні права, а також вчиняє і вчиняє щодо їхньої сім'ї катування у розумінні частини третьої статті 127 КК України, тобто умисні діяння, спрямовані на заподіяння сильного фізичного та морального страждання;
- про незаконність оскаржуваного рішення, яка, на переконання заявників, полягає в тому, що суд, перебуваючи, як вони стверджують, у попередній злочинній змові зі службовими особами АТ «Прикарпаттяобленерго», окремими представниками органів місцевого самоврядування, правоохоронних органів та суддями кількох інстанцій, порушив правила територіальної юрисдикції, а ухвалені рішення, на їх думку, слід віднести до практики ЄСПЛ, зокрема до доктрини «плодів отруйного дерева», з огляду на наявність у справі, за твердженням заявників, завідомих неправдивих офіційних документів.

Вищезазначені висловлювання заявників, на переконання апеляційного суду, виходять за межі нормального стилю спілкування, насамперед у діловому мовленні, що використовується в офіційному спілкуванні (між установами, між окремою особою та установою, між посадовими особами тощо), а також за межі нормальної, коректної критики та мають характер принизливих висловлювань щодо головуючого у справі судді Тисменицького районного суду Олійник М. Ю., що є неприпустимим при оформленні апеляційної скарги. Крім того, апелянти обвинувачують головуючого у справі суддю у вчиненні злочину.

Водночас апеляційна скарга не містить нецензурної лексики, лайливих слів чи символів, а також висловлювань, які вжиті в грубій формі та є явно образливими по відношенню до суду чи інших учасників процесу.

Постанова ВС від 21 січня 2026 року у справі № 344/17458/24 (провадження 61-6403-св25) (для порівняння ухвала ВС від 10 лютого 2025 року у справі № 344/17458/24 (провадження № 61-1133ск25))

Можливість пред'явлення позову про визнання дій зловживанням процесуальними правами

Суд першої інстанції, розглядаючи позовні вимоги за позовом ОСОБА_2, обґрунтовано вказав, що позовні вимоги остатнього щодо визнання його неналежним відповідачем, відмови у задоволенні позову з підстав пропуску строків позовної давності, встановлення фактів зловживання процесуальними правами, накладення штрафу за порушення приписів норм процесуального права, не є належним способом захисту порушених прав.

Встановлення обставин щодо неналежності відповідача та пропуску строку позовної давності, за умови обґрунтованості позовних вимог, є самостійними підставами для відмови у задоволенні позову, а встановлення обставин щодо зловживання процесуальними правами є підставою для залишення без розгляду або повернення, зокрема позовної заяви, чи застосування інших заходів процесуального примусу.

Отже зазначені позовні вимоги не відновлюють порушене, невизнане або оспорюване право чи законний інтерес особи, за захистом яких вона звертається до суду, тому заявлення цих вимог не є належним способом захисту.

Постанова ВС від 26 липня 2021 року у справі № 541/1935/18 (провадження № 61-16202св20)

Надмірний формалізм: позиція ЄСПЛ

Суд наголошує на цінності та важливості дотримання формалізованих норм цивільного процесу, за допомогою яких сторони забезпечують вирішення спору цивільного характеру, оскільки завдяки цьому може обмежуватися обсяг дискреції, забезпечуватися рівність сторін, запобігатися свавілля, забезпечуватися ефективно вирішення спору та розгляд справи судом упродовж розумного строку, а також забезпечуватися юридична визначеність та повага до суду.

При цьому у практиці Суду закріплено, що «надмірний формалізм» може суперечити вимозі забезпечення практичного та ефективного права на доступ до суду згідно з пунктом 1 статті 6 Конвенції. Це зазвичай відбувається у випадку особливо вузького тлумачення процесуальної норми, що перешкоджає розгляду позову заявника по суті, із супутнім ризиком порушення його чи її права на ефективний судовий захист.

Оцінювання скарги на надмірний формалізм у рішеннях національних судів зазвичай буде результатом розгляду справи в цілому, з урахуванням конкретних обставин такої. При проведенні оцінювання Суд часто наголошував на питаннях «юридичної визначеності» та «належного здійснення правосуддя» як на двох основних елементах для проведення розмежування між надмірним формалізмом та прийнятним застосуванням процесуальних формальностей. Зокрема, Суд постановляв, що є порушення права на доступ до суду, коли норми не переслідують цілі юридичної визначеності та належного здійснення правосуддя та утворюють свого роду перепону, яка перешкоджає вирішенню справи учасників судового процесу по суті компетентним судом.

Zubac v. Croatia, no. 40160/12, 05 April 2018

Додатково можна подивитися статтю: Сакара Н. Ю. Феномен формалізму в цивільному судочинстві. *Проблеми законності*. 2018. Вип. 143, С. 77-89

Приклади проявів надмірного формалізму, встановлені в практиці ЄСПЛ

✓ Відмова у задоволенні позову про відшкодування матеріальної та моральної шкоди, спричиненої органами національної поліції внаслідок незаконного притягнення до адміністративної відповідальності, з підстав пред'явлення позову до Міністерства юстиції як неналежного відповідача замість Міністерства внутрішніх справ як належного відповідача, хоча останнє було залучено до участі у справі в якості третьої особи, всупереч положенням Закону № 1545/1998, який на час розгляду справи визначав саме Міністерство юстиції як орган-відповідач у цій категорії справ.

Panuș v. the Republic of Moldova, no. 33029/17, 12 March 2026

✓ Допущення судами помилок при обчисленні строків на апеляційне та касаційне оскарження судових рішень або нерозгляд клопотання про їх поновлення, внаслідок чого або було відмовлено у відкритті провадження у справі, або відмовлено у задоволенні відповідної скарги без перегляду справи по суті.

Vachik Karapetyan and Others v. Armenia, no(s). 15736/16, 15 May 2025

✓ Відхилення клопотання про участь в судовому засіданні в режимі відеоконференції з обґрунтуванням цього тим, що на той момент КАС України не передбачав можливості участі в адміністративному судовому засіданні в режимі відеоконференції з виправної колонії, і положення Кримінального процесуального кодексу України, які дозволяли таку участь, не могли бути застосовані за аналогією. При цьому не було враховано суті спору між заявником, який засуджений до довічного ув'язнення, та адміністрацією виправної колонії щодо обставин, за яких його лист до ВАСУ був їм переданий, питання, в якому був важливий особистий досвід заявника щодо ситуації.

Ivan Karpenko v. Ukraine (no. 2), no. 41036/16, 24 April 2025

✓ Передчасне ухвалення «проміжного рішення» про відшкодування шкоди, розмір якої заявлений позивачем в первісному позові, але з попередженням про подальше збільшення за результатами проведеної експертизи, внаслідок визнання позову відповідачем до отримання висновку експерта, що позбавляє позивача права на збільшення розміру позовних вимог та отримання реальної компенсації понесеної шкоди.

Vugdelija v. Croatia, no. 14692/18, 20 February 2024

✓ Ухвалення одним й тим самим складом суду різних судових рішень щодо прийнятності скарг по справам, в яких брали участь одні й ті ж сторони, були тотожними предмети позову та їх підстави, але вимоги заявлені щодо різних земельних ділянок, які містили ідентичну мотивацію щодо незаконності судових рішень та були оформлені однаково.

Inmobilizados y Gestiones SL v. Spain, no. 79530/17, 14 September 2021

Категорія надмірного формалізму в науці цивільного процесуального права

Надмірний формалізм передбачає механічне дотримання норм процесуального права безвідносно до врахування доцільності цього, виходячи з конкретних обставин справи. Іншими словами, дотримання норм процесуального права здійснюється не задля належного відправлення правосуддя, а перетворюється у самоціль процесуальної діяльності суду. При цьому останній не враховує «здійсненність» та доцільність вимог, що висуваються до процесуальних дій учасників судового процесу, об'єктивної можливості їх виконання при сумлінному ставленні осіб до своїх процесуальних прав та обов'язків, а також впливу наслідків їх невиконання на здатність здійснювати розгляд і вирішення цивільної справи. За загальним правилом, надмірний формалізм зовні проявляється у «законній» діяльності суду, однак остання має наслідком створення бар'єрів, що перешкоджають або унеможливають реалізацію права на справедливий судовий розгляд.

Сакара Н. Ю. Феномен формалізму в цивільному судочинстві. *Проблеми законності*. 2018. Вип. 143, С. 77-89

Надмірний формалізм може
допускатися при вчиненні будь-якої
процесуальної дії судом

Як приклад при...

... визначенні сутності заяви лише за її назвою

Отримавши заяву, яка, хоч і мала назву «про перегляд заочного рішення за нововиявленими обставинами», місцевий суд врахував зміст заяви та правові наслідки, на які вона спрямована, визначив її як заяву про перегляд заочного рішення, подану в порядку статей 284-287 ЦПК України.

В резолютивній частині ухвали від 01 травня 2025 року Рівненський міський суд Рівненської області відмовив у задоволенні заяви ОСОБА_1 про перегляд заочного рішення за нововиявленими обставинами. Втім, мотивувальна частина ухвали суду, з огляду на зміст поданого відповідачкою процесуального документа (а не лише його назву), містить два окремих розділи: «По суті заявлених вимог про перегляд рішення за нововиявленими обставинами», в якому суд виснував, що обставини, на які посилається заявниця, не є нововиявленими, та «Щодо фактичного перегляду заочного рішення», в якому суд з посиланням на приписи статей 284-287 ЦПК України констатував відсутність підстав для перегляду заочного рішення судом, який його ухвалив.

Натомість апеляційний суд наведеного не врахував та обмежився формальним посиланням на те, що суд першої інстанції відмовив у задоволенні заяви про перегляд заочного рішення за нововиявленими обставинами, в той час як заява про перегляд заочного рішення по суті цим судом не розглядалася.

Верховний Суд підкреслює, що у цій справі суперечливі мотиви ухвали суду першої інстанції, якою відмовлено у задоволенні заяви про перегляд заочного рішення за нововиявленими обставинами (і щодо відсутності нововиявлених обставин, і щодо відсутності підстав для скасування заочного рішення, і щодо невідновлення втраченого провадження), не дали можливості суду апеляційної інстанції чітко визначити процесуальні наслідки постановлення такої ухвали.

Проте недоліки у роботі суду (зокрема, наведення суперечливих мотивів у судовому рішенні) не повинні перешкоджати учасникам справи в реалізації їх процесуальних прав загалом та права на доступ до суду зокрема.

З огляду на викладене, дійшовши висновку про повернення апеляційної скарги ОСОБА_1, суд апеляційної інстанції допустив надмірний формалізм у тлумаченні змісту ухвали місцевого суду від 01 травня 2025 року та застосуванні норм процесуального права, що мало наслідком не виправдане та непередбачуване для заявниці обмеження гарантованого пунктом 8 частини другої статті 129 Конституції України права на доступ до суду через апеляційний перегляд судових рішень, незважаючи на те, що нею, як відповідачкою, дотримано порядок перегляду заочного рішення.

Постанова ВС від 04 березня 2026 року у справі 569/5740/17 (провадження № 61-15716св25)

... оцінці дотримання вимог щодо форми та стилю написання заяви

Ухвалою Київського апеляційного суду від 06 листопада 2024 року апеляційну скаргу залишено без руху, з підстав невідповідності апеляційної скарги вимогам статті 356 ЦПК України, а саме недотриманням загальних вимог до мови документа. Вказано, що у тексті документа відсутня лаконічність, об'єктивність змісту, повнота інформації, максимальна стислість, переконливість, послідовно структурований зміст та зрозумілість для його сприйняття.

У грудні 2024 року на виконання вимог ухвали, заявники подали заяву про усунення недоліків апеляційної скарги, в якій просили долучити до матеріалів справи та розглянути по суті уточнену редакцію касаційної скарги.

Постановляючи ухвалу про повернення апеляційної скарги, апеляційний суд керувався тим, що уточнена апеляційна скарга також не відповідає вимогам офіційно-ділового стилю, встановленого до процесуальних документів, оскільки викладена у формі коментарів дій суддів з додаванням таких слів як: «жах», «нажаль», «увага», «дуже важливо», «репліка», «чомусь», «з якогось дива» тощо, що обтяжує і так важкий для сприйняття текст апеляційної скарги, викладений на 49 аркушах різним шрифтом, з підкресленням кожного речення.

Колегія суддів цей висновок суду таким, що не відповідає нормам процесуального права з огляду на наступне.

Вимог щодо лаконічності, об'єктивності змісту, повноти інформації, максимальної стислості, переконливості, послідовно структурованого змісту та зрозумілості для його сприйняття положення статті 356 ЦПК України не містять.

Таким чином, колегія суддів вважає, що залишаючи апеляційну скаргу ОСОБА_1 та ОСОБА_2 без руху із вказаних вище підстав, суд апеляційної інстанції виявив надмірний формалізм.

Разом із тим у справі, що переглядається, зі змісту поданої заявниками уточненої апеляційної скарги на ухвалу Голосіївського районного суду міста Києва від 23 січня 2024 року вбачається, що останніми дійсно під час складання цього документа були вжиті такі слова як: «жах», «нажаль», «увага», «дуже важливо», «репліка», «чомусь», «з якогось дива» тощо.

Аналіз змісту уточненої апеляційної скарги ОСОБА_1 та ОСОБА_2 на ухвалу Голосіївського районного суду міста Києва від 23 січня 2024 року свідчить, що цей документ не містить ані нецензурної лексики, ані образливих і лайливих слів чи символів.

Вжиті у скаргі такі слова як: «жах», «нажаль», «увага», «дуже важливо», «репліка», «чомусь», «з якогось дива», а також великий обсяг письмових заяв з підкресленням словосполучень, тощо, дійсно надають емоційного забарвлення документу, проте таке її викладення не заборонено вимогами до змісту апеляційної скарги, визначеними нормами статті 356 ЦПК України.

За таких обставин колегія суддів дійшла висновку, що апеляційний суд через надто формальний підхід утруднив заявникам доступ до гарантованої Конституцією України стадії апеляційного перегляду судового рішення та під час вирішення питання про відкриття апеляційного провадження у цій справі помилково визнав апеляційну скаргу ОСОБА_1 та ОСОБА_2 неподаною й повернув її.

... визначенні дотримання вимог щодо змісту заяви

Безпосередньо перевірка обґрунтованості доводів апеляційної скарги про наявність таких процесуальних порушень, які позбавили особу права на справедливий суд, має відбуватися після відкриття апеляційного провадження, водночас на стадії вирішення питання про відкриття апеляційного провадження апеляційний суд не може проводити аналіз таких доводів на предмет обґрунтованості та переконливості, а перевіряє лише їх наявність.

Той факт, що заявник не зазначив у своїй апеляційній скарзі певних вимог та доводів або обґрунтував свої вимоги у спосіб, який суд вважає непереконливим чи недостатнім, чи якщо з тексту оскаржуваного рішення та поданої скарги випливає їх безпідставність, не може вважатися недовіком апеляційної скарги відповідно до норм, викладених у статтях 185, 356 та 357 ЦПК України.

Тому неповнота або непереконливість аргументів, якими заявник обґрунтовує вимоги / заперечення своєї апеляційної скарги, навіть очевидна з точки зору професійного судді, не може бути підставою для повернення апеляційної скарги з підстав її невідповідності вимогам пункту 5 частини другої статті 356 ЦПК України.

Крім того, Верховний Суд погоджується з доводами касаційної скарги, що неналежне формулювання назви процесуального документа не може мати пріоритетного значення над його змістом, якщо такий зміст дає змогу правильно ідентифікувати процесуальний документ та відповідає вимогам його прийнятності.

Заява «про виконання ухвали суду щодо усунення недоліків, яку заявниця подала на виконання ухвали Вінницького апеляційного суду від 08 липня 2025 року, змістовно та структурно відповідає вимогам, яким має відповідати апеляційна скарга згідно з частиною другою статті 356 ЦПК України, оскільки містить: найменування суду, до якого подається; ім'я, місце проживання, поштовий індекс, реєстраційний номер облікової картки платника податків, номер і серію паспорта, номер засобів зв'язку, відомості про наявність або відсутність електронного кабінету заявниці та інших учасників справи; рішення, що оскаржується; обставини незаконності, на думку заявниці, оскаржуваного рішення; обґрунтування поважності причин неподання доказів до суду першої інстанції, який, на переконання заявниці, порушив принцип змагальності та перешкодив їй подати обґрунтовані доказами заперечення (відзив); клопотання заявниці про звільнення від сплати судового збору; дату отримання копії судового рішення суду першої інстанції, що оскаржується; перелік документів та інших матеріалів, що додаються.

З огляду на викладене Верховний Суд дійшов висновку, що наведені в касаційній скарзі доводи є суттєвими та дають підстави вважати, що суд апеляційної інстанції за вказаних обставин, ураховуючи зміст апеляційної скарги (у первісній та наступній редакції), діяв не у спосіб, визначений процесуальним законом, повернувши апеляційну скаргу з підстав неусунення недоліків апеляційної скарги, а саме її невідповідності пункту 5 частини другої статті 356 ЦПК України.

... оцінці дотримання вимог щодо зазначення об'єкту оскарження

Суд апеляційної інстанції, визнаючи апеляційну скаргу ОСОБА_1 неподаною та повертаючи її заявнику, виходив із того, що відповідач не виконав вимоги ухвали про залишення апеляційної скарги без руху, надав нову редакцію апеляційної скарги, в якій, як і в первісній редакції, також просить скасувати ухвалу Подільського районного суду міста Києва від 13 березня 2025 року, якої матеріали справи не містять. Крім того, у прохальній частині апеляційної скарги відповідач заявив вимоги, що не узгоджуються із вимогами позовної заяви та повноваженнями суду апеляційної інстанції (відсторонення судді Войтенко Т. В. та скасування акту і звіту про оцінку пошкоджень при проведенні ремонту автомобіля).

Верховний Суд не погоджується із такими висновками суду апеляційної інстанції.

У своїй апеляційній скарзі ОСОБА_1 хоч і неправильно зазначив вид судового рішення, що оскаржується, а саме зазначив не рішення, а ухвала, однак правильно зазначив дату ухвалення судового рішення і що цим рішенням було зроблено, а саме задоволено позов МТСБУ та стягнуто з нього кошти у розмірі 10 077,82 грн, що відповідає резолютивній частині рішення суду першої інстанції від 13 березня 2025 року, яке міститься у матеріалах справи на аркушах 157-162.

Водночас, у резолютивній частині рішення суду від 13 березня 2025 року судом використано дієслово «ухвалив», чим пояснюється певне нерозуміння з боку особи, що подає апеляційну скаргу, щодо назви судового рішення.

Із змісту апеляційної скарги було очевидно, що відповідач оскаржує не ухвалу суду щодо вирішення процедурного питання, пов'язаного з рухом справи в суді першої інстанції, а саме судові рішення, яке ухвалено за результатами розгляду справи по суті.

При цьому суд апеляційної інстанції в оскаржуваній ухвалі зазначив, що визнає неподаною та повертає апеляційну скаргу ОСОБА_1 саме на рішення Подільського районного суду м. Києва від 13 березня 2025 року, яким закінчився розгляд цієї справи по суті, тобто суд розумів, що відповідач оскаржує саме рішення, а не ухвалу суду першої інстанції.

Також, зазначаючи, що прохальна частина апеляційної скарги викладена не у відповідності до статті 374 ЦПК України, суд апеляційної інстанції не звернув уваги на те, що підставою для залишення апеляційної скарги без руху є її оформлення з порушенням вимог, встановлених статтею 356 цього Кодексу, а не статті 374 Кодексу.

Отже, повертаючи апеляційну скаргу, суд апеляційної інстанції допустився надмірного формалізму, який заважає практичному та ефективному доступу до суду, що свідчить про порушення права відповідача на справедливий судовий захист і є підставою для скасування оскаржуваної ухвали із направленням справи на розгляд до суду апеляційної інстанції.

Постанова ВС від 22 жовтня 2025 року у справі № 758/12530/24 (провадження № 61-8051св25)

... вирішенні питання щодо звільнення особи від сплати судового збору

У справі, яка переглядається, підставою для повернення апеляційної скарги ОСОБА_3 є висновок суду про неусунення заявником її недоліків у встановлений судом строк. Таким недоліком суд визнав несплату відповідачем судового збору за подання апеляційної скарги, надавши йому строк десять днів для усунення такого недоліку. Суд також роз'яснив заявнику, що в разі неусунення недоліків апеляційна скарга буде визнана неподаною та повернута заявникові.

04 травня 2025 року, тобто в межах наданого судом строку для усунення недоліків, ОСОБА_3 надіслав на адресу суду клопотання про відкриття апеляційного провадження з посиланням на те, що він звільнений від сплати судового збору на підставі частини третьої статті 22 Закону України «Про захист прав споживачів». Подібні доводи зазначалися відповідачем і в заяві про відвід судді Бондар Я. М., поданій 03 травня 2024 року.

Хоча ЦПК України і не передбачає подання особою, яка подала апеляційну скаргу, додаткового клопотання про відкриття апеляційного провадження, проте у змісті цього клопотання, поданого ОСОБА_3 04 травня 2024 року, містилось посилання на те, що він звільнений від сплати судового збору на підставі частини третьої статті 22 Закону України «Про захист прав споживачів», тобто в силу закону.

Таке посилання у процесуальному зверненні учасника процесу після залишення апеляційної скарги без руху з підстав несплати судового збору з огляду на зміст пункту 3 частини четвертої статті 356 ЦПК України повинно оцінюватись судом як реакція на таку ухвалу.

У період з травня 2024 року до жовтня 2025 року зазначене клопотання апеляційним судом вирішено не було.

В ухвалі про визнання неподаною та повернення апеляційної скарги оцінка доводам заявника про необхідність застосування частини третьої статті 22 Закону України «Про захист прав споживачів» судом не надана.

У процесуальній ситуації, яка склалася в цій справі, питання про те, чи звільнений відповідач від сплати судового збору як споживач фінансових послуг повинно вирішуватись апеляційним судом у відповідній ухвалі, постановленій за результатами розгляду звернення ОСОБА_3, адже учасник справи має правомірне очікування отримати вмотивовану відповідь на наведені ним вагомі доводи, які не є явно необґрунтованими.

З огляду на викладене, отримавши від ОСОБА_3 клопотання про звільнення від сплати судового збору (посилання на визначену законом підставу для такого звільнення) та відкриття апеляційного провадження, апеляційний суд зобов'язаний був його розглянути шляхом постановлення відповідної ухвали та, у випадку відмови в його задоволенні, продовжити визначений судом строк для усунення недоліків з метою врахування такого процесуального рішення суду заявником.

Визнання неподаною та повернення апеляційної скарги відповідача в цій справі без вирішення згаданого клопотання ОСОБА_3 є передчасним, не відповідає нормам процесуального права та перешкоджає заявникові в реалізації гарантованого пунктом 8 частини другої статті 129 Конституції України права на доступ до суду через апеляційний перегляд судових рішень.

Постанова ВС від 11 лютого 2026 року у справі № 216/5973/18 провадження № 61-14412св25

... оцінці доказів сплати судового збору

У справі, яка переглядається, постановляючи ухвалу про визнання неподаною апеляційної скарги та повернення її заявнику, апеляційний суд виходив з того, що з доданої до заяви про усунення недоліків апеляційної скарги копії платіжної інструкції неможливо встановити реквізити платіжного документу, а саме дату документу, номер справи, призначення платежу, рахунок отримувача, особу платника та сплачену суму судового збору через погану якість відсканованої заявником копії платіжної інструкції. При цьому апеляційний суд зазначив, що позбавлений можливості перевірити внесення вказаного судового збору у бюджет через АСЕД «Апеляція».

Однак з цим висновком суду апеляційної інстанції не можна погодитися з огляду на таке.

Обов'язок з перевірки факту зарахування судового збору покладається на суд, а неподання стороною оригіналу платіжного документа не може бути підставою для повернення апеляційної скарги як такої, що не відповідає встановленим вимогам.

У справі, яка переглядається, перш ніж постановляти оскаржувану ухвалу, суд апеляційної інстанції зобов'язаний був переконатися в тому, що сплачені заявником кошти не були зараховані до спеціального фонду Державного бюджету України, зокрема шляхом підтвердження такого факту інформацією з Державної казначейської служби України, що забезпечує казначейське обслуговування цього фонду.

Однак в матеріалах справи відсутні відомості про те, що апеляційним судом вживалися відповідні заходи, зокрема шляхом направлення відповідних запитів до Державної казначейської служби України, з метою перевірки зарахування судового збору до спеціального фонду Державного бюджету України за наданою заявником копією платіжної інструкції. В такому запиті апеляційний суд мав можливість вказати всі необхідні реквізити, зокрема ті, що наведені в ухвалі Київського апеляційного суду від 05 лютого 2025 року, якою апеляційну скаргу залишено без руху, а також - реквізити, які зазначені заявником в апеляційній скарзі: прізвище, ім'я та по батькові, реєстраційний номер облікової картки платника податків особи, яка подала апеляційну скаргу тощо.

Крім того, вважаючи, що з наданої заявником платіжної інструкції неможливо встановити жодного реквізиту, апеляційний суд не був позбавлений можливості вирішити питання про продовження строку для усунення недоліків апеляційної скарги.

З огляду на викладене, визнавши неподаною та повернувши апеляційну скаргу заявнику, суд апеляційної інстанції виявив надмірний формалізм та непропорційність між застосованими засобами та поставленою метою, а також - порушив право заявника на апеляційне оскарження судового рішення як складової частини права на справедливий суд, передбаченого статтею 6 Конвенції.

Постанова ВС від 21 січня 2026 року у справі № 357/10810/23 (провадження № 61-3438св25)

... перевірці документів, що посвідчують повноваження представника

02 жовтня 2025 року адвокат Бугайченко Т. А. як представник відповідача ОСОБА_1 подала до Кропивницького апеляційного суду через підсистему «Електронний суд» апеляційну скаргу на заочне рішення Олександрійського міськрайонного суду Кіровоградської області від 05 серпня 2025 року. На підтвердження повноважень адвокат Бугайченко Т. А. додала до апеляційної скарги доручення для надання безоплатної вторинної правничої допомоги ОСОБА_1 у цій справі від 10 липня 2025 року № 1666, видане на підставі наказу Південного міжрегіонального центру з надання безоплатної правничої допомоги від 09 липня 2025 року № Н-БВПД/013///225.

Кропивницький апеляційний суд ухвалою від 14 жовтня 2025 року апеляційну скаргу відповідача ОСОБА_1, підписану та подану адвокатом Бугайченко Т. А., на заочне рішення Олександрійського міськрайонного суду Кіровоградської області від 05 серпня 2025 року повернув заявнику без розгляду на підставі пункту 1 частини п'ятої статті 357 ЦПК України

Постановляючи ухвалу про повернення апеляційної скарги, суд апеляційної інстанції не врахував, що повноваження адвоката як представника сторін та інших учасників справи можуть бути підтверджені будь-яким із наведених у частині четвертій статті 62 ЦПК України документів: довіреністю, ордером, дорученням органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правничої допомоги. З 03 серпня 2023 року доручення органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правничої допомоги, є документом, що підтверджує повноваження адвоката та додаткового підтвердження не потребує. Тому помилковим є і врахування висновку, який наведено в ухвалі Верховного Суду від 17 квітня 2023 року у справі № 608/1505/22 (провадження № 61-5052ск23).

З огляду на викладене суд апеляційної інстанції зробив неправильний висновок про повернення апеляційної скарги представника ОСОБА_1 адвоката Бугайченко Т. А. на підставі пункту 1 частини п'ятої статті 357 ЦПК України як такої, що підписана особою, повноваження якої на здійснення представництва відповідача належним чином не підтверджено.

Загалом Верховний Суд зазначає, що у цій конкретній справі суд апеляційної інстанції порушив норми процесуального права, а також допустив надмірний формалізм і непропорційність між застосованими засобами та поставленою метою, наслідком чого стало порушення права заявника на апеляційне оскарження судового рішення.

Враховуючи усі обставини справи, що мають істотне значення для прийняття справедливого рішення, Верховний Суд вважає, що оскаржувана ухвала апеляційного суду не може вважатися законною та обґрунтованою.

Постанова ВС від 17 грудня 2025 року у справі № 398/1354/25 (провадження № 61-12995св25)

... обчисленні строків на оскарження

Аналіз матеріалів справи свідчить, що:

ухвалою Святошинського районного суду м. Києва від 28 січня 2025 року позовну заяву ОСОБА_1 залишено без розгляду;

не погодившись з таким судовим рішенням, **16 березня 2025 року** ОСОБА_1 подала апеляційну скаргу на ухвалу суду першої інстанції, у якій викладено клопотання про поновлення строку на апеляційне оскарження у зв'язку із ненадсиланням копії оскаржуваної ухвали суду

ухвалою Київського апеляційного суду від 04 квітня 2025 року апеляційну скаргу ОСОБА_1 залишено без руху та надано строк для усунення її недоліків, а саме для подання клопотання про поновлення строку на апеляційне оскарження з обґрунтуванням причин пропуску строку та зазначенням дати, коли стало відомо про оскаржувану ухвалу суду першої інстанції;

21 квітня 2025 року на адресу суду від ОСОБА_1 надійшла заява про поновлення строку на апеляційне оскарження. Вказана заява мотивована тим, що копію ухвали суду першої інстанції від 28 січня 2025 року вона не отримувала. Про існування вказаної ухвали дізналася 21 лютого 2025 року, після чого 24 лютого 2025 року її представник ознайомила із матеріалами справи і 06 березня 2025 року склала апеляційну скаргу, яку в той же день помістила у поштомат для відправки до суду;

апеляційний суд встановив, що повний текст ухвали Святошинського районного суду м. Києва від 28 січня 2025 року на адресу позивача не направлявся, відповідні докази у матеріалах справи відсутні. Проте представник ОСОБА_1 - адвокат Міронова Г. М. ознайомила із матеріалами справи 24 лютого 2025 року, про свідчить відповідна заява;

оскільки про ухвалу суду від 28 січня 2025 року позивачу стало відомо 24 лютого 2025, то суд апеляційної інстанції дійшов висновку, що останнім днем для подання апеляційної скарги є 11 березня 2025 року. При цьому покладені в основу заяви про поновлення процесуального строку доводи про те, що апеляційну скаргу було надіслано до суду апеляційної інстанції 06 березня 2025 року не узгоджуються з матеріалами справи, адже відповідно до відбитку штемпеля АТ «Укрпошта» на конверті в якому було направлено апеляційну скаргу, міститься дата 16 березня 2025 року. Отже, апеляційна скарга подана з пропуском п'ятнадцятиденного строку, встановленого статтею 354 ЦПК України;

проте апеляційний суд не звернув уваги, що у зв'язку з ненаправленням ОСОБА_1 (її представнику) копії повного тексту ухвали Святошинського районного суду м. Києва від 28 січня 2025 року, ознайомила вона лише 24 лютого 2025 року та 16 березня 2025 року вже подала апеляційну скаргу. Отже, апеляційна скарга подана у розумний строк.

Таким чином, суд апеляційної інстанції проявив надмірний формалізм під час вирішення питання про поновлення строку на апеляційне оскарження рішення суду першої інстанції, внаслідок чого зробив помилковий висновок про відмову у відкритті апеляційного провадження.

Постанова ВС від 19 листопада 2025 року у справі № 759/1973/24 (провадження № 61-6453св25)

... вирішенні питання щодо поновлення строків на оскарження

Відмовляючи у відкритті апеляційного провадження, апеляційний суд виходив із того, що апеляційну скаргу на рішення суду першої інстанції подано заявником після спливу одного року з дня складення його повного тексту. Представник відповідача - Стадніков Д. В. брав участь у судовому засіданні 24 жовтня 2023 року, у якому була проголошена вступна та резолютивна частини оскаржуваного рішення, а отже був обізнаний про розгляд справи судом першої інстанції.

Короткий текст (вступна та резолютивна частина) рішення надіслано судом до ЄДРСР 26 грудня 2023 року, а опубліковано 28 грудня 2023 року.

У матеріалах справи наявний повний текст рішення Печерського районного суду міста Києва від 24 жовтня 2023 року у справі № 757/27787/22 та зазначено дату його складання - 04 грудня 2023. У супровідному листі Печерського районного суду міста Києва від 2023 року (точна дата його складання не зазначена) вказано про те, що сторонам направляється копія рішення суду від 24 жовтня 2023 року без зазначення кількості аркушів.

Відповідно до відомостей з ЄДРСР повний текст рішення Печерського районного суду міста Києва від 24 жовтня 2023 року надіслано судом до ЄДРСР лише 18 вересня 2025 року, а опубліковано 22 вересня 2025 року.

У матеріалах справи наявні заяви представника відповідача - Стаднікова Д. В. від 05 лютого 2024 року та представника ОСОБА_1 - адвоката Нероди А. І. від 18 липня 2024 року про направлення повного тексту судового рішення поштою (т. 2, а. с. 32-34).

У листі Чернігівського апеляційного суду від 25 лютого 2025 року, направленому до Печерського районного суду міста Києва, зазначено, що ухвалою апеляційного суду від 20 грудня 2023 року у справі № 728/2312/23 зупинено апеляційне провадження за апеляційною скаргою ОСОБА_1 на рішення Бахмацького районного суду Чернігівської області від 03 жовтня 2023 року у справі за позовом АТ КБ «Приватбанк» до ОСОБА_1 про стягнення заборгованості - до набрання законної сили судовим рішенням у справі № 757/27787/22 за позовом ОСОБА_1 до АТ КБ «Приватбанк» про зобов'язання вчинити дії. А тому Чернігівський апеляційний суд просив направити копію повного тексту рішення Печерського районного суду міста Києва від 24 жовтня 2023 року у справі № 757/27787/22, яке в ЄДРСР відсутнє, та зазначив, що на неодноразові звернення із аналогічними листами до Печерського районного суду міста Києва 07 травня та 18 липня 2024 року апеляційний суд відповіді не отримав.

Апеляційний суд дійшов висновку, що датою складання повного тексту рішення Печерського районного суду міста Києва від 24 жовтня 2023 року є дата, вказана у самому рішенні суду першої інстанції - 04 грудня 2023 року, однак проігнорував наявні в матеріалах справи документи, а також ті обставини, що повний текст рішення суду першої інстанції надіслано судом до ЄДРСР лише 18 вересня 2025 року, що ставить під сумнів виготовлення повного тексту рішення суду першої інстанції у день, зазначений у тексті рішення (04 грудня 2023 року).

Разом з тим прийнята апеляційним судом відмова у відкритті апеляційного провадження є передчасною, ґрунтується на формальному підході та не враховує всіх обставин справи та наявних у справі доказів.

Постанова ВС від 04 березня 2026 року у справі № 757/27787/22-ц

... вирішенні питання щодо відкритті провадження у справі

Відмовляючи у відкритті провадження у вказаній справі на підставі пункту 3 частини першої статті 186 ЦПК України, суд першої інстанції, з висновком якого погодився й суд апеляційної інстанції, виходив із того, що в провадженні Лисичанського міського суду Луганської області перебуває справа № 415/7800/18 зі спору між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав.

Судами встановлено, що у провадженні Лисичанського міського суду Луганської області перебувала цивільна справа № 415/7800/18 за позовом ОСОБА_1 до прокуратури Луганської області, Державного казначейства України про відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок незаконних дій органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду.

Водночас згідно відкритих даних сайту «Судова влада України» встановлено, що справа № 415/7800/18 була призначена Лисичанським міським судом Луганської області (суддя Калмикова Ю. О.) до розгляду на 13.00 год. 24 червня 2022 року.

Відповідно до частини сьомої статті 147 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» враховуючи неможливість судами здійснювати правосуддя під час воєнного стану Верховний Суд розпорядженням від 06 березня 2022 року № 1/0/9-22 змінив територіальну підсудність судових справ на Петропавлівський районний суд Дніпропетровської області.

Згідно відповіді ТУ ДСА України в Дніпропетровській області станом на 07 серпня 2023 року справи за підсудністю на підставі вказаного розпорядження Верховного Суду з Лисичанського міського суду Луганської області до Петропавлівського районного суду Дніпропетровської області не надходили та в автоматизованій системі діловодства суду не реєструвались.

Також позивачем додано до позовної заяви фото зруйнованої будівлі Лисичанського міського суду Луганської області.

Зі змісту частини п'ятої статті 492 ЦПК України вбачається, що, як виняток з загального правила щодо неможливості повторного звернення до суду особи у разі, якщо вона вже реалізувала своє право на звернення до суду й справа за тотожним позовом перебуває на розгляді в суді, з метою забезпечення права на доступ до правосуддя допускається можливість пред'явлення нового позову зі спору між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав, якщо попереднє судове провадження втрачене до закінчення його розгляду по суті або закриття провадження у справі, що унеможлиблює його відновлення.

Таким чином, у справі, яка переглядається, суди, відмовляючи у відкритті провадження у справі, з урахуванням наявних доказів щодо неможливості здійснити розгляд справи № 415/7800/18, ненадходження матеріалів вказаної справи за визначеною підсудністю до Петропавлівського районного суду Дніпропетровської області, об'єктивної неможливості позивача сприяти у розгляді справи № 415/7800/18 та/або подавати будь-які процесуальні документи у справі (у тому числі, клопотання про залишення позовної заяви без розгляду), не врахували вказані обставини, чим обмежили право позивача на доступ до правосуддя.

Постанова ВС від 12.02.2025 року у справі № 531/438/24 (провадження № 61-9161св24)

... вирішенні питання щодо стягнення судових витрат

13 серпня 2024 року ОСББ «Мандриківська-134» подало до апеляційного суду клопотання про розподіл судових витрат, у якому просило стягнути із ОСОБА_1 на свою користь 6 555,00 грн витрат, понесених на професійну правничу допомогу в суді апеляційної інстанції.

27 серпня 2024 року ОСОБА_1 подав до апеляційного суду заперечення на клопотання (заяву) сторони відповідача щодо ухвалення додаткового рішення у справі про розподіл судових витрат.

Дніпровський апеляційний суд ухвалою від 27 серпня 2024 року в задоволенні клопотання ОСББ «Мандриківська-134» про стягнення витрат на професійну правничу допомогу відмовив, мотивуючи ухвалу тим, що заява сторони відповідача про ухвалення додаткового судового рішення не підлягає задоволенню, оскільки позов ОСОБА_1 не розглядався по суті, а провадження у справі було закрито у зв'язку із її підсудністю господарському суду. Зважаючи на наведене та враховуючи те, що право на відшкодування витрат на правову допомогу відповідно до положень ЦПК України виникає у сторін у пропорційному співвідношенні до задоволених чи відхилених позовних вимог, то підстав для відшкодування ОСББ «Мандриківська-134» витрат на професійну правничу допомогу немає. Заявник не позбавлений можливості поставити питання про відшкодування витрат на правничу допомогу під час вирішення спору по суті.

Відмовляючи у задоволенні заяви ОСББ «Мандриківська-134» про ухвалення додаткового рішення, апеляційний суд не врахував, що перегляд судових рішень (як рішень, постанов та ухвал) у апеляційному порядку унормовано спеціальними статтями ЦПК України.

При цьому і у випадку перегляду апеляційним судом процесуальної ухвали, якою закінчено розгляд справи, зокрема передбаченої у статті 142 ЦПК України, мають бути враховані судові витрати, які понесли інші учасники справи у зв'язку зі зверненням з апеляційною скаргою та відкриттям апеляційного провадження. Такі витрати мають бути розподілені залежно від результату вирішення питання саме апеляційним судом, крім випадків направлення справи для розгляду до суду першої інстанції (статті 378, 379 ЦПК України).

У такому випадку в апеляційного суду немає необхідності обґрунтовувати добросовісність чи недобросовісність особи, яка подала апеляційну скаргу, оскільки апеляційний суд ухвалює судові рішення за наслідком перегляду ухвали, якою закінчено розгляд справи, а не приймає власне рішення, передбачене у статті 142 ЦПК України, у зв'язку з чим відсутні будь-які обставини, які б унеможливили або нівелювали загальний принцип відшкодування судових витрат сторони, на користь якої ухвалене судові рішення (пункт 12 частини третьої статті 2 ЦПК України).

З огляду на викладене Верховний Суд зазначає, що у цій конкретній справі суд апеляційної інстанції порушив норми процесуального права, а також допустив надмірний формалізм та непропорційність між застосованими засобами та поставленою метою, наслідком чого стало порушення права заявника на справедливий розгляд його заяви про відшкодування витрат на професійну правничу допомогу.

Постанова ВС від 22 жовтня 2025 року у справі № 201/14111/23 (провадження № 61-13120св24)

... скасуванні судових рішень

Зазначаючи про відмову у «поновленні» замість «продовженні» строку на подання відзиву, суд першої інстанції не врахував вимоги частини другої статті 127 ЦПК України, проте така процесуальна неточність не може бути підставою для скасування судового рішення, оскільки суд першої інстанції надав належну оцінку доводам відповідача щодо поважності причин пропуску строку на подання відзиву на позовну заяву та дійшов правильного висновку, що відсутні підстави для його задоволення.

Суд апеляційної інстанції, скасовуючи ухвалу виходив з того, що суд першої інстанції, встановивши, що ОСОБА_2 під час подання зустрічного позову порушила вимоги частини першої статті 194 ЦПК України, зокрема зустрічний позов не відповідав вимогам частини першої статті 177 ЦПК України, відповідно до частини другої статті 194 ЦПК України застосував до зустрічного позову положення статті 185 цього Кодексу, при цьому всупереч частині другій статті 185 ЦПК України не зазначив всі недоліки зустрічної позовної заяви та спосіб їх усунення, якщо вважав, що ОСОБА_2 пропустила строк подання зустрічного позову, не довела поважність причин пропуску строку.

Колегія суддів не погоджується з такими висновками суду апеляційної інстанції, оскільки до зустрічного позову застосовуються виключно правила частини третьої статті 194 ЦПК України, якими передбачено, що зустрічна позовна заява, подана з порушенням строків на її подання, повертається заявникові.

Помилкове зазначення судом першої інстанції про «залишення зустрічного позову без розгляду» замість «повернення зустрічного позову заявнику» не впливає на правильність вирішення місцевим судом по суті клопотання відповідача про поновлення строку на подання зустрічного позову.

З огляду на викладене апеляційний суд вдався до надмірного формалізму та не врахував правильність висновків суду першої інстанції щодо відсутності підстав для продовження строку на подання зустрічного позову та наявності підстав для повернення зустрічного позову заявнику.

Постанова ВС від 28 січня 2026 року у справі № 752/15486/24 (провадження № 61-6398св25)

Верховний
Суд

Дякую за увагу!